

90 Kuşığı: Saçakaltında Buluşanlar

Sibel Öz

90'lar kuşığı deyimini biz bugüne dek, mücadeleye 90'lı yıllarda katılmış kendi kuşığımızı tanımlamak için kullandık. Şimdilerde muhteşem Gezi çocukları ismimizi çaldılar. İyi de yaptılar, kuşığımızın bayrağı gençlere devrettiğini anlatıyor sanki bu isim aktarımı. Yine de bu metin boyunca 90 kuşığı tanımını "eski" anlamıyla kullanmak isterim.

90'lı yıllar, daha doğru bir ifadeyle 80'li yılların sonları, Türkiye'de 1980 askeri darbesinin sindirdiği toplumun işçiler, gençlik ve kadınlar başta olmak üzere pek çok kesimin silkelenerek kıpırdanmaya başladığı yıllardı. 89'da bahar eylemleri ve 90 yılında Zonguldak maden işçilerinin büyük Ankara yürüyüşü, lise ve üniversite gençliğinin hızla ve kitlesel olarak örgütlenişi, korsan gösteriler, çoğu silahlı mücadeleyi savunan sol örgütlerin sürece dönük ses getiren eylemlerle toplumu sarsması, Kürt özgürlük mücadelesinin kitlesel boyutlara ulaşarak Serhildanlara yönelmesi... Dünyada ise başka rüzgarlar esiyordu. Sovyetler çözülmeye başlamıştı. Kuşığımızın içine doğmuş olduğu soğuk savaş yılları yumuşamaya başlamış, diplomatik araçlar devreye girmişti. Glasnost, Perestroyka sözcüklerini duymaya başlamıştık. Bir sabah kalktığımızda Berlin duvarı yıkılmıştı... *Seni Halk Adına Ölüme Mahkum Ediyorum, Ve Çeliğe Su Verildi, Moskova Önlerinde, Lenin'in Fedaisi Kamo...* Gençlik rüyalarımıza giren bütün bu kitaplar, kahramanlarıyla birlikte tarihe gömülüyorlar ve bizler yeni bir zamanın kapısından içeri adımımızı atıyorduk.

Kuşkusuz yaşarken, hele de yirmili yaşların henüz başındayken, bunları fark etmek imkânsıza yakındı. Diğer kuşaklar nasıl etkilendi bilmem ama biz pek etkilenmedik. Liseli hâlimizle umurumuzda bile olmadı. Bizi ilgilendiren tek şey, ülkedeki olaylardı. Coğrafyamızın doğusundan

çoşkulu rüzgârlar eserken, batıda hemen her gün hücre evi baskınları oluyor, işkenceli gözaltılar, gözaltında kayıplar yaşanıyor, polis yüklendikçe yükleniyordu. Yanımızda yöremizdeki arkadaşları çok genç yaşlarımızda kaybetmeye başlamıştık. Kazanmayı, zaferi düşlerken kaybetmeyi öğreniyorduk. Ki bu, solun yazgısı gibiydi bu topraklarda.

Ölüme Koşan Kuşak

Aydınlanmanın, teorinin arkadan geldiği, öncel olanın eylem olduğu zamanlardan bahsediyoruz. Eylem, pratik belirleyici ise, okumanın, teorisinin, ideolojinin arkadan geleceği, ikincil planda olacağı kesindir. Kendi kuşağımızı tanımlarken düşünen değil, 'eyleyen' bir kuşak olduğunu rahatlıkla belirtebiliriz. Öyle ki çok azımız gerçek anlamda okurduk; okumak, yazmak pek de tercih edilen, olumlanan davranışlar değildi. Hatta liseli, üniversiteli halimizle fazla okuyana, -yazmaktan hiç bahsetmeyelim bile- 'oportünist' muamelesi yaptığımızı hatırlıyorum. Birisi "Ben biraz araştırma yapmak istiyorum" dediğinde, o kesin mücadele dışına çıkmak istemekteydi. Hayat da bizi ne yazık ki yanılsamıyordu. Biz zamanı değil, zaman bizi belirliyordu. Kuşkusuz bu durumun sebepleri de var. O kadar çıplak bir zulüm altındaydık ve ölüm o kadar burnumuzun dibine sokulmuştu ki, yazı ancak gerçeklerin üzerini örtmeye, yumuşatmaya, izah etmeye yarayabilirdi. Arkadaşlarımız ölüyordu, polis saldırıyordu. Bizim izaha, açıklamaya ihtiyacımız yoktu. Bunu ortadan kaldırmak için harekete geçmeye, savaşımaya ihtiyacımız vardı. Bu anlamda okuma-yazma işlerine tepkili olduğumuz bile söylenilebilir. İdeolojik okumalar yapıyorduk. Hatta örgütsel okumalar yapıyorduk. Yani genelimiz Marks, Engels, Lenin bile okumaya gerek duymadan, İbrahim Kaypakkaya, Mahir Çayan, Dr. Hikmet Kıvılcımlı veya diğerlerini okumuş, hatta bu sonuncu isimleri de okumamış, örgütsel dergisinde 'abi'lerinin yazdıklarından sosyalizmi öğrenmeye, ülkeyi ve dünyayı kavramaya çalışmıştır. Suyunun suyunun suyu olunca da, donanımı yetersiz, ufku dar bir kadro profili yaygınca görülür olmuştur.

Devletin stratejik olarak ezmek için yöneldiği kuşaklardan –yani 68 ve kısmen 78 kuşağından- farklı olarak 90 kuşağı, mücadelesine aydınlanmanın en az eşlik ettiği kuşak oldu kanımca. Aydınlanma, bilgi, kültür; 'yaşam' dediğimiz ömürlerimizi algılayışımızı ve onlara biçtiğimiz anlamı değiştirir. Edebiyat, sanat, tarih yaşamı önemser, önemsenmesini sağlar. Kolay ölmek için insanlığın hepsine ihtiyacı vardır. Kolay ölebilmemiş, ölmeyi önemsememiş bir kuşaktı 90 kuşağı. "Kolay ölebilmemiş" derken, ölmeyi dert etmemiş olmaktan bahsediyorum. 68 kuşağı, devletin saldırısı, işkenceleri, hayata kastetme tutumu karşısında şaşkınlığa düştü. Dünyaları hayat üzerine kuruluymdu çünkü. Haklı olarak devletin resmi ideolojisinden tam olarak kopmamış olmalarının bu şaşkınlıkta payı ol-

duğunu iddia edenler çıkabilir. Ama bu şaşkınlığın altında, ufuklarında yaşam olması, ölümler henüz hasbihal etmemiş olmaları da yatmaz mı? Yine 78 kuşağı, korkunç ezici ve yok edici kodlarla gelen 80 darbesini o kadar da ön görmüş değildir. Zulüm makinesine karşı ölümler göze alan ve ölebilen bir kuşaktır 78'liler. Ama ilk sözleri "öleceğiz" değildir, son sözleri bu olmuştur. 90 kuşağının bu anlamda ilk sözü "öleceğiz" olmuştur. Ve on yedi yaşında örgütlenen bir çocuğa sanırım ilk söylenen, "gerekirse öleceğiz, bedel ödeyeceğiz" olur.

90'lar kuşağının yani bizlerin kendine özgü bir terbiye ve edep anlayışı vardır. Örneğin kan revan içinde şubeden gelirsiniz, koğuştaki arkadaşlarınız sorar, "bana şu işkenceyi yaptılar" demekten imtina eder, "herkese yaptıklarını yaptılar" deyip geçiştirirsiniz. Çünkü ayıptır "bana bunu yaptılar" demek, kendinizi öne çıkartmış olursunuz. 90'lar kuşağı kendisinden önceki kuşaklardan farklı olarak o kadar hazırda ki işkencelere, ölümlere, hep "göze aldık ve hazırız" diye yürüdü. O nedenle ölüm hep kapıdaydı ve işkencelerden bahsetmek ölenlerimize karşı saygısızlık olurdu. Ölmemiş olmanın suçluluk duygusu hep boynumuzda asılıydı. Sanki yolun sonunda hep ölüm vardı da biz ölememiştik. Gezi eylemleri sırasında kan grubunu ve varsa hastalığını koluna yazan genç arkadaşları görünce "Biz neden bunu yapmadık ki?" diye düşünmedim değil, ama galiba anlattığım şekillenme nedeniyle biz zaten ölmeye koşulluyduk. Gezi eylemcisi çocukların kollarına kan gruplarını yazmaları ya da çatışma alanlarında revir kurabilmeleri yaşama isteğinin göstergesiydi. Ve bunlar bizim ufkumuzun, bilgimizin dışındaydı. Şimdilerde "hasta tutsaklar" olarak ismi geçen arkadaşlar da böyle bir kuşağın üyeleri ve sırf kendini öne çıkartmamak için yıllarca sakladılar kendilerini. Koğuştaki ya da hücre arkadaşlarının moralini bozmamak için dişlerini sıkıp başka bir direnme örneği sergilediler. Kürt arkadaşların deyimiyle "şores e heval" dediler. Yani "devrimdir, her şey olur..." Bizim 90 kuşağı özgürlük için gerekirse ölebilmeyi öğretti ve öldü. Gezi çocukları ise özgürlük için ölmenin değil yaşamanın destanını yazıyor ve öğretiyor. Ancak ölüm de yaşam gibi sorgulanamaz değil, sorgulanmalı da.

"Ölüme yazgılı olmak", 90 kuşağını ölüm oruçlarına kadar götürdü. Dünyada bu kitlelilikte ve yüzlerce insanın ölebildiği bir ölüm orucu geleneği görülmemiş değil. Ölmek zorunda olmak... Bizim bunun içine doğduğumuzu düşünüyorum. Hayatlarımızın çoğu anında elimizdeki tek silah olan yaşamlarımızı ortaya koymuş olabilmemiz, politikasızlık ya da devletin daha üst politikalara yöneldiği zamanlarda bu silahın bize karşı doğrulmasına yol açtı. Bir tek hayatın bile kıymetli olduğu zamanlardan, artık ölenlerin isimlerini hatırımızda tutamayacağımız zamanlara doğru yol aldık. "Hoş geldin ölüm, buyur otur" misafirperverliği önce bir zorunluluktan, sonra güzellemeye dönüştü. Ölüm başkışeye oturunca,

hayat arka kapıdan kaçtı. Sol yapıların hayattan kopukluğunun bir başka adıydı belki de yaşadıklarımız...

“Abi”ler Devrinin Sonu

90’lı yıllar, ezici anlamda Kürt halk mücadelesinin de etkisiyle kimlik edinme yılları olmuştur. Devletin, gömdüğünü düşündüğü ne kadar kesim varsa –Kürtler, Aleviler, Ermeniler vb.- adeta tarih kazısı yaparak, yeni bir toplumsal hafıza yaratma yolunda mücadeleye girişmişlerdir. Belki de en sessiz ve fark edilmesi zor kimlik edinme süreci kadınlar cephesinde yaşanmıştır. Çekirdek ailede yaşanan hızlı çözülme, 90’lı yıllarda boşanma oranlarının artmasına yol açmış, feminist teori Türkiye topraklarına girmiştir. Kuşkusuz bütün bunlar durduk yerde olmamıştır; kadının ekonomik yaşama çok daha yaygınca girmesi, bir yandan ucuz emek adı altında emek sömürüsünü daha yoğun yaşamasına neden olurken, diğer yanıyla görelide olsa ekonomik bağımsızlığını elde etmesine yol açmıştır. Kadın olma bilinci, her alanda yaşanan sömürünün kadın tarafından fark edilmesiyle gelişmeye başlamış, giderek bu alandaki ‘özgün’ sorunlar görünür olmuş, cılız da olsa bu sorunlar etrafında örgütlenme arayışları gelişmiştir.

Leninist, Stalinist sol yapıların, feminizmin cılız gelişimini çok da hoş karşıladıkları söylenemez. Feminizm daha baştan “devrim karşıtı” ya da “karşı-devrimci” ilan edilmiş, teorik olarak çürütülmeye çalışılmıştır. Sanki devrim kapıdaymış ve feminizm buna engelmışçesine katı ve radikal tavır koymuş, sosyalizmi tekeline almış olanlarca, sosyalist olarak bile görülmemişlerdir. Bugünden bakıldığında başka türlü olması da düşünülemezdi. Sol yapıların çoğunda kadın vardı, direnen, örgütleyen, savaştan kadın... Ama karar alma mekanizmalarında henüz kadının adı yoktu. Etrafımızda pek çok ‘abi’ olmasına rağmen, bir tane bile abla olmaması başka neyle açıklanabilir ki? Kaldı ki, bu kavramlar bile patriarkal bir düzenin, aileciliğin, hiyerarşinin dilimizdeki yansımasıydı. “Abi” denildiğinde, zaten bir hukuk yaratılıyor ve otoritenin meşruiyeti kabul edilmiş oluyordu. “Hayır, ablalar da vardı” denilebilir. Kişisel gözlemim, sayısı çok az olan “abla”lar, genellikle “merkezi falancanın eşi” olurdu. Merkezi adamların bir adım arkasında, onlara hizmeti Türkiye devrimine hizmet sayan bir zihniyetle “kadın yaratma” uğraşının “genel” çıkarlara kurban edilmesine göz yumarlar, gölgede kalırlardı. Kadın yoktu, hepimiz devrimciydik, ama erkek bal gibi vardı. Devrimciliğimizin dili, tarzı, yöntemleri, bakış açısı erkeksiydi. Örgütlenme yöntemimiz, yönetim tarzımız egemen erkek sisteminin yeniden üretilmesine hizmet ediyordu. Nitekim neredeyse her örgütün iktidar meselesinde bir “anti-tez” olarak doğduğu bu topraklarda, sayısız küçük iktidar-cık birbirini taklit etmekten ve birbirinin devamı olmaktan kurtulamamıştır. Bunun niyet meselesi olmadığını da belirtmek gerekiyor. Son derece iyi niyetle giriş-

len çabalar, demokratik merkezîyetçi denilen, dikey, yani tepeden aşağıya yürütülen örgütlenme deneyimlerinde, kısıyıcı iktidarlara dönüşmüştür. Kendinden farklı, muhalif ya da kopmuş olanı yok etmeyi çözüm olarak gören tipik iktidar yaklaşımları, hızla egemene benzeşmeyi getirmiştir.

90 kuşağı biraz da kadın meselesindeki bu yarılmanın adıdır. Tuhaftır, 2004 yılı sonunda, on yıl sonra hapisneden çıktığımda kendi kuşağımdan arkadaşların ezici çoğunluğunun evlenmiş, boşanmış olduğunu gördüğümde şaşırılmışım. Vakti zamanında evlenmiş arkadaşlardan boşanmayan yok gibiydi. Bu bir olumsuzluk da değildi. Kadının kimlik mücadelesi bizim kuşağımızı bütünüyle etkilemişti. Mücadeleyle tanışmış kadın, “bir ömür” meselesine çok da kanmamış, bedeli ağır da olsa tercih yapma hakkını kullanabilmişti.

Örgütsel yapılar içinde ilk yılların mutlak “abi” kültürü, 90’lı yılların sonlarına doğru, yani kadın özgürlük mücadelesinin gelişmesiyle birlikte aşınmaya başlamış, kadın görünür hale gelmiştir. Ancak “iktidar” meselesinin bizim tarafımızdan çok da sorgulanabildiği söylenemez. Daha çok Kürt cephesindeki kadın çözümlenmeleri ve kadın özgürlük arayışlarının etkisiyle bir yönelim gelişmiştir. Kadın döven “abi”lerimizin olduğunu utanarak öğreniyor, maçoluğu, “delikanlılığı”, mahalle kültürünü devrimcilik olarak sunan tiplerin ayırıcılığına da belki bu sürecin sonlarına doğru varıyorduk. “Abla”ların yaratılmamış olması, bizim kuşağın bir başarısıdır. Ablalar yerine, Sebahat, Zeynep, Hatice, Nurhayat, Serpil, Elif, Sakine ve daha niceleri, yani kişisellikler yaratılmıştır. Daha da öz bir ifadeyle kadının adı konmuştur.

Örgütsel yapıların eski, gelenekçi, tutucu yüzüyle, özgürlük arayışçısı yüzü, belki de bir kuşak çatışmasının adıydı. 80’lerde kalmış, değişmeye, hayatla uyum sağlamaya, yeniyi görmeye direnen kuşak hâlâ örgütsel süreçleri yönetiyordu, 90 kuşağından beklenen bu süreçlerin militanlığını yapmasıydı, yaptık da. Ne yazık ki, 90 kuşağının militanlığı bu kuşağın tutuculuğunu aşamadı. 90 kuşağı bu kuşakla hesaplaşmasını da henüz yapmadı, yapamadı. Süreçleri merkezi kararlarla başlatanlar ve bitirenler, hâlâ aynı tarzlarla “politika” yapma rahatlığını kendilerinde görüyorlarsa, bu hesaplaşmama geçişinin sonucudur. “Abi”lerimiz bize bir açıklama borçludur, biz henüz ölürlen, direnirken bitirmeye karar verdikleri yapıların tuğlalarında ellerimizin kanlı izleri durur hâlâ...

Ölememiş Olanlarımızın Mekânı Hapishaneler

Hapishaneler, insanın kendini tanıdığı, geçmişini anlamaya çalıştığı ve yoğun olarak iç muhasebe yaptığı yerlerdir. Başka hiçbir yerde insan bu denli kendisiyle baş başa kalamaz çünkü. Hayattan ve dolayısıyla bugünden, şimdiden koparılmış olduğunuz için, adeta geçmişle yaşarsınız. Geç-

miş sürekli başucunuzdadır, hem de olanca canlılığı ve diriliğiyle. İçeride zaman durur, ya da farklı bir saatin tik takları duyulur. Kendinizi insanı ve siyasi olarak üretmeye çalışırken, yine geçmişten referans almak, geçmişle hesaplaşmak zorunda kalırsınız. Çoğumuz bunu bolca yaptık sanırım. Yirmili yaşlarımızın henüz başındayken girdiğimiz hapisane bir yandan hep çocuk kalmamıza, bir yandan da erkenden büyümemize yol açtı. Ama hapisanede oluştuğumuz çoğunlukla; birlikte, olduğumuz şeye dönüştük. Yoğun ve kitlesel tutuklamaların olduğu 90'lı yıllardan bahsederken, bu kuşağın şekillenmesinde azımsanamayacak bir payı bulunan hapisanelerden söz etmeden geçmek olmaz.

Yıldırım Türker'in Cihangir Kedileri isimli kitabında ki "Saçakaltı" şiirini anımsarım nedense hapisaneler deyince; o şiir bizi, şairin kendisinin de mensup olduğu 90 kuşağını ne güzel anlatır:

Saçakaltında buluştuk / yakalarımızı kaldırdık / üstümüzde bildik bir gravür asılıydı / bakmadık / bunu ortak suçumuz gibi taşıdık / yollar... yoldan geçenler... / evler... evlerde geçenler... / hepsini sırtlandık... / bir insanın... bir kedinin... bir hayatın... bir sokağın / sonu gibiydik / her sonu sırtlandık / o saçakaltında yangınlardan... baskınlardan... kıyımlardan geçtik / azaldık... / inceldik...

Hapisane bizim saçakaltımızdı, orada buluştuk. Hapisane sevilir mi? Saçakaltı olunca sevdik çoğumuz. Şairin dediği gibi yaralıydık ve birbirimizin yaralarını tükürüğümüzle iyileştirmeye çalıştık. Yakalarımızı kaldırdık, ama bakınca birbirimizin içini görüyorduk, o yüzden ısıarak kanattık da birbirimizi en acıduğumuz zamanlarda. Hayat fırtınalı bir sağanaktı dışarıda, üşüten, sırlıslıkla ıslatan; orada birbirimize sokulup ısındık. Hücreler henüz keşfedilmemişti devlet tarafından, şimdiki gibi soğuk değildi hapisaneler. Dışarıda yaşananları, yaşanan insan kıyımını anımsatıp, "Siz burada olduğunuz için şanslısınız" diyenler bile oluyordu görüşe gelen yoldaşlardan. Şans değildi belki, ama sıcak bir yere çevirebildik orayı. Koşullarda koca bir toplumsal yaşam sürüp gidiyordu ve bizimdi. Bizim kadar eksik, bizim kadar güzel, bizim kadar...

Bütün hapisanelerde genç koşullardık. Yapının ezici çoğunluğu genç olduğu için, 90'lı yılların hapisane yaşamları coşkulu, telaşlı, askeri discipline dayalı ve renkliydi. Bazen bütün bunların bizi bile yorduğu olurdu. Toplu sporlar, Kürt arkadaşların koşullarında sabah içtimaları, yine bazı sol yapıların koşullarında topluca atılan sabah sloganları, toplu eğitimler, hazırlıkları haftaları bulan kültürel etkinlikler ve daha bir sürü uğraş... Yirmi dört saat yetmezdi kendi kurduğumuz yaşamın gereklerini yerine getirmeye. Mektup yazmaya vakit kalmazdı örneğin. Toplu yaşam sosyal, siyasal, kültürel olarak insanı doyuran ve boş vakit tanımayan bir yaşamdı. Belki de boş vakit bırakmamak üzere öyle kurgulamıştık, onu da

gözetmek gerekir. Yapılar arası voleybol karşılaşmaları, ortak etkinlikler, yapıların birbirine misafirligi, kalabalık ziyaret günleri şu bu derken, o kadar çok 'toplumsal' etkinliğe katılırdınız ki, kendi içinize kapanmaya, kendinizi dinlemeye zaman bulamazdınız. Her şey ama her şey gençliğin enerjisini yansıtırdı. Şubeden ya da başka hapishaneden gelenlere yaptığımız, günlerce sürdürdüğümüz o korkunç şakalar insanın kanını dondurur ya da gülmekten yere yıkardı. Taşkın bir yanı vardı eğlendiğimiz şeylerin. Gençlik her zaman böyle değil midir, evet. Biz dışarıda yaşayamadığımız ve yaşayamayacağımız genç yıllarımızı o daracık mekânlar ne kadar izin verirse, belki de hınçla böyle yaşıyorduk. Örneğin benim hapishane yaşamımda aldığım ilk eleştiri yaşça bizden büyük bir arkadaşın, "Arkadaş yürümüyor, koşuyor, merdivenlerde bize çarpıyor" şeklindeki eleştirisiydi. Gerçekten de içinizde koşma enerjisi varsa, nerede olursanız olun koşuyordunuz.

Elimize geçen en küçük imkân, renkli hayal dünyamızı gerçek kılan bir araca dönüşüyordu. Ayakkabı boyasıyla duvarları boyuyorduk, çay ve yemek artıklarından toprak yapıyor, yetiştirdiğimiz kakhaha çiçeklerinin yapraklarından dolma sarıyor, onlarca bölüm süren dizi şeklinde tiyatro oyunları sahneye koyuyorduk. "Sahne" dediysem, sahne yoktu, ama İtalyan tipi sahne üzerine okumalar yapıyorduk. O küçücük alanı daha başka nasıl kullanabileceğimizi, başka hangi biçimlere sokabileceğimizi araştırıp duruyorduk. Bir parantez açıp bu konuda kişisel bir tespitimi paylaşmak isterim. Bana kalırsa 90'lı yıllar tiyatronun halklaştığı yıllardı da. Başka hangi zaman diliminde gençler o derece yoğun tiyatro çalışmalarına yöneldiler, bilmem. Ama 90'lı yıllarda örgütlenmiş olup da, örneğin İstanbul'da liseli yıllarında tiyatro çalışmalarına katılmamış çok az kişi vardır. Nedense o yıllar sol, tiyatro "aracı" ile gençliğin örgütlenebileceğine inanıyor, bu aracı yaygın olarak da kullanıyordu. Oturup tiyatro tarihini topluca okuyorduk. Stanislavski'nin "Bir aktör hazırlanıyor" kitabı el kitabımız olmuştu. Tiyatro, ergenlik çağlarımızla at başı giden çiçeği burnunda siyasi hayatımıza özgüven, yaratıcılık ve insan sevgisi katıyordu. Tiyatronun neden 90'lı yıllarda halklaştığını ve sonra ne olduğunu tiyatrocular arkadaşlara bırakarak geçmek isterim.

Kuşkusuz yukarıda belirttiklerim bu ülkede yolu hapishanelerden geçmiş devrimci kuşakların tümünün ortak yaşam özellikleri ve bizden öncekilerin yarattıkları o güzel mirasa dayanıyor. Onlar bize bir 'hapishanede yaşam sanatı' kılavuzu bırakmışlardı. Hapishanelerde bizden önce büyük bedeller ödenerek bize ait bir düzen kurulmuştu ve meşrulaşmıştı. 92'de Bayrampaşa'ya ilk gittiğimde koşu adımı attığım anda, bir hapishane koşusuna değil de bir akademiye adım attığımı iliklerime kadar hissetmiştim. Onca insanın yaşadığı yerde müthiş bir sessizlik, düzen ve ağırlık vardı. Farklı bir kültürel iklim yaratılmıştı. İki kere ziyaret ettiğim Bay-

rampaşa hapishanesinden bir okuldan ayrılıyormuşçasına ağlayarak çıkmıştım. Çok özel bir ortak dünya yaratılmıştı ve hepimizin üstündeydi. Bayrampaşa'nın son yıllarından bahsetmiyorum burada. İleride değineceğim, yarattığımız iktidar kültürünün olumsuzlukları Bayrampaşa'dan da çok şey götürdü.

90 kuşağının hapishane deneyiminin farkı, kitlesel ve genç tutukluların yoğunluğundan ileri geliyor. Devletin 90'lı yıllarda uyguladığı özel harp uygulamaları dar anlamda "kadro" tanımlamasının dışındaki insanların da hapishaneleri doldurmalarına neden olmuştu. Bu durum sonradan hapishane yaşamını olumlu olumsuz anlamda etkileyecek pek çok duruma neden oldu. Aslında dışarıdaki yaşamında "kadro" olmayan pek çok insan içeride yapılar tarafından kadro muamelesi gördü. İnsanlar ciddi olarak zorlandı. Hiçbir şey anlamadan saatlerce toplu eğitimde oturan insanın eziyetini düşünün. Pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da esneklik gösteremedik. İnsanları kabaca eşitleyen yaklaşımımız, doğal olarak insan gerçeğinde zorlanmalara, çatırdamalara neden oldu. "Hepimiz yoldaşız" cümlesindeki eşitlik vurgusunu, yaşamda kaba bir aynılaştırmaya dönüştürünce, sorunların doğması kaçınılmaz oldu. Hapishaneler sayısal olarak bu kadar yoğun bir hal ile ilk defa 90'larda karşılaştılar kırımca. 80 darbesi sırasında da yaygın kitselsel gözaltılar oldu denilebilir. Ancak yoğun işkenceli olmasına rağmen bu gözaltılar içinde tutukluluklar on yılları bulmadı. 90 tutuklamalarında DGM'ler önüne gelene en az on yıl hapis cezası verince hapishaneler halklaştı. Ancak içeride oluşturduğumuz yönetimler halklaşmadığı için, halkımıza epey çektiğimiz olduk.

Hapishane yaşamımız konusuna, yeterince bilindiğini varsayarak uzun uzadıya girmek istemiyorum. Minimal düzeyde de olsa, yarattığımız toplumsal yaşam ve iktidar deneyimini irdelemek gelecek açısından önem taşıyor. Baştan belirtmek gerekiyor, şimdi ne söylersek söyleyelim, olduğumuz şeyden başkası olabilir miydik? Bu, sanırım mümkün değildi. Bazen, zamanı gelmemişse, istediğiniz kadar çırpının ya da farkında olun, başka bir şeyi yaratmak mümkün olmuyor.

Devrimciliğin, 90'lara gelinceye değin ciddi bir daralma, vasatlaşma ve entelektüel kültürel birikim açısından yoksullaşma yaşadığını düşünüyorum. Hayattan ve üretimden kopuk, devrimciliği bir memurlukmuş gibi gören yaklaşımlar çoğumuz tarafından sorgulanmış değildi. Devrimciliği, sosyalistliği yaşamın olduğu her yerde olarak ve emek vererek hayata geçirmek yerine, kendini halktan üstün gören ama giderek tüketici bir hâl aldığı farkına varamayan bireyler çoğunlukta idi. Kaldı ki, 90'ların sonlarına doğru sol örgütlerin çoğunun aslında enkaza dönüşmesi, namus belasına sürdürülen on kişilik örgütler vs. derken, aslında bu yapılar halka veren değil sürekli halktan isteyen, halkın sırtında bir yük konumuna gel-

mişlerdi. Sol yapıların örgütlü olduğu mahallelerde halkın daha bıkkın, daha umutsuz olmasının nedeni de buydu. Bu halimizle de hapishanelere geldik.

Kendi gerçeğinden uzak, yüzeysel, hayat tecrübesi az ve gençtik. Ancak yaşadığımız örgütsel şekillenme de, hayata gerçeği sürekli kıran bir prizmadan bakmamıza yol açıyordu. Ne kadar eleştirsek de, Sovyetik bir bakış açısının kalıntılarını taşıyorduk. Birey tehlikeliydi. Birey güvenilmezdi, örgüt güven ve huzur demekti. “Bireysel özellikler” diye bir eleştiri vardı mesela. “Bireysel özellikleri yansıyor” denirdi. Mümkün olduğunca aynışmaya, ileri olanları geriye, geridekileri ileriye çekmeye, Aşşeyi Fatma’ya benzetmeye, sonra ikisini de hepimize benzetmeye çalışıyorduk. Bir ara kıyafetlerde, dış görünüşte dahi bir benzeşme yaşandı. 90’lı yılların toplu koğuş fotoğraflarında bu görülebilir. Fotoğraflarda bile “Hepimiz aynıyız” demek istiyor, kendimizi siliyorduk. “Bireysel üslup”larımızı yıllar içinde yok edip, sadece bizim anladığımız kapalı bir dil edindik. “Bireysel ilişkiler” de aynı şekilde tehlikeli ve eleştiri konusuydu. Bireysel ilişkiler güvenilmezdi ve toplu ortamlar en sağlıklı ilişki zeminiydi. Bütün bunlar aslında belirttiğim bireye güvenmeyen, kişiyi sisteme kurban eden, “düzençi-nizamcı” kafanın, yaşamı tepeden aşıya merkezi planlamayla ören zihniyetin ürünüydü. Her saniyemizi planlamaya çalışıyorduk, çünkü boşluklar da tehlikeliydi. Boşluklar, çürütücü olabilirdi. Oysa boşluklarda balık tutulurdu, resim yapılırdı, hayal kurulurdu. Şimdi düşünüyorum da, içeride yağlıboya bir tablo çizmiştim, eski ahşap bir evin önünde laflaşan iki yaşlı kadın, arkada ipte çamaşırlar asılı... Biz o kadar kasardık ki kendimizi, o kadar eleştiri kılıcının altındaydık ki ince boyunlarımız, doğru dürüst laflaşamadık bile. Her sabah tek mil alırdık ve yıllar boyunca tek mil otururken kalbimizin küt küt atmasını engelleyemedik. Ellerimizle yarattığımız kurallardan ve kendimizden korkar hale gelmiştik. Aynıştırmak, yönetimi kolaylaştıran bir işlev görüyordu. Yaşadığımız, küçük bir devlet, küçük bir cemaat ya da küçük bir köydü; ya da hepsiydi.

Kuşkusuz bunlar dışarıdaki mücadele ortamında yıllarca oluşmuş şekillenmelerden ve dönemin koşullarından kopuk değildi. Her dönem kendi şekillenmesini, kişiliklerini, mücadele tarzlarını yaratır. 1980 askeri darbesinin yarattığı korku, baskı ve sindirilmişlik ortamının aşılmasında 90 kuşağının ortaya koyduğu mücadelenin ve ödediği ağır bedellerin önemli bir payı var. Ancak devrimci, kendini yenileyebildiği ve özgürleştirebildiği oranda devrimcidir, ilericidir. 90 kuşağı olarak bizler de şimdi ve gelecekte aynı gerçeklikle karşı karşıyayız. Yüzümüz, hayatın ve toplumsal mücadelenin gerçeklerini karşılamaktan uzak düşmüş bakış açılarımızı, şekillenmelerimizi ve algılama biçimlerimizi deşştirebildiğimiz oranda ileriye, deşştiremediğimiz oranda da geriye dönük kalacaktır. Geçmiş

eleştirirken, yarattığımız değerleri artılarımız ve gelecek teminatımız olarak ortaklaştırırken, bugünü karşılamaktan uzak yanlarımızı da çıplak bir şekilde ortaya koymamız gerektiğini düşünüyorum. Sanırım öğrenmenin de başka bir yolu yok.

Kadının Mikro Düzeyde Öz Örgütlenme Ve İktidar Mekânı Örneği:

“Koşuş”

Bazen en dezavantajlı koşullar, avantaja ve kazanıma dönüşebilir. Karar mahkemesinde hapisanede on yıl kalacağımı öğrendiğimde, bu kadar sayıda kadınla on yıl nasıl kalacağımı düşündüğümü hatırlıyorum. Kadınlar zordu, hepimiz ayrı ayrı zorduk. En güçlümüzden en zayıfımıza kadar... Hepimizin ayrı ayrı hikayeleri vardı. Dokunulmazlıkları, yaraları, kırılganlıkları, sırları, kaçışları... Her birimiz ayrı bir dünyaydık. Bu dünyalar nasıl ortaklaşacaktı? Yaralarımızı, zayıflıklarımızı korkmadan nasıl birbirimize gösterecektik? Korkularımızı nasıl fısıldayacaktık birbirimizin kulaklarına? Birbirimize nasıl dokunacaktık? Hepimizi sarıp sarmalayacak bir güveni nasıl inşa edecektik? Birbirimizi sevebilecek miydik? Birbirinden kaçan onlarca kadından biz çıkar mıydı ki ortaya?

Ben çok korktuğumu hatırlıyorum. Bu kadar çok sayıda kadından korkuyordum. Sanırım tüm arkadaşlar böyleydi. Korkuyorduk birbirimizden. Görünüşte birlikte kalıyor, bir şeyleri paylaşıyor olmamız yeteri kadar sahicilik taşıyordu. Önceleri saklandık sanırım. Oysa bu kadar çok kadının gözleri önünde yaşamaktan kaçış yoktu. Geceleri rüyalarında konuşanlar, gizlice ağlayanlar, dikenlerini çıkarıp kimseyi yanına yaklaştırmayanlar, suskunluğa gömülenler, etrafı gözleyenler, kendini dinleyenler... Hepimizin ayrı ayrı kaçış yolları vardı. Yaralarımıza tuz basılacağını, didikleneceğini düşünüyor olmalıydık ki göstermiyorduk birbirimize. Fırsatını bulduğumuzda ısırp kanatıyorduk da. Birisi başına gelen bir şeyi anlattığında, diğerlerimiz şükrediyordu ve kandırıyordu kendini. Sarıp sarmalayan değil, didikleyen, soyan, üşüten bakışlarla bakıyorduk birbirimize. Ancak zaman çoktu. Muhtemelen gülümseyerek izliyordu halimizi. Zaman geçtikçe, çözülmeye başladık. Dilimiz çözüldü, günlerce konuştuk, ip sallandırıp çocukluk kuyularımıza indik. Ayılıp bayılanlarımız oldu. Kolay değildi yıllarca üzerine toprak atılmış öcülerini uyandırmak. Hep birlikte ağladık birbirimize. Ara verip havalandırmaya attık kendimizi ağırlık dağılsın diye. Ama dağılmadı. Ya çökecekti üzerimize, ya da dağıtacak kurtulacaktık ondan. Günlerce ve yıllarca konuştuk birbirimizi. Giz kalmayana dek, kimse üşümezene ve yalnız kalmayana dek... Ne kadar çok aynı şeyleri yaşadığımız, aynı ormanın koyu karanlığının gölgesini sürükleyip peşimizden aynı patikalardan kaçmaya çalıştığımızı gördükçe şaşırırdık. Kadın olarak “biz” olduğumuz sürece, “ben” olabileceğimize inandık zaman geçtikçe. Yıllar ve yıllar sürdü bu süreç. Bir eşikten

geçtik, diğer eşikte takılıp düştük; bir tepeyi aştık, diğer tepenin ardına bakmaya cesaret edemedik. Ama kurtlar yoktu bu yalıtılmış mekânda; ya kurdu olacaktık birbirimizin, kurtlaşacaktık, ya da kuzuluğumuzu sorgulayacaktık. Bazılarımız isteyerek bazılarımız başka çaresi olmadığı için tuttuk birbirimizin elinden. Koca yoktu koğuşta, baba yoktu, devlet yoktu, “erkek sinek bile giremez” diye espri yapıyorduk. Doğruydu; istesek erkek sineği de almazdık. Kendimizle başbaşaydık. İlk kez belki de... Başka nerede kadınlar tamamen kendileriyle olurlar? Yurtta, yatılı okulda... Ama oralarda her zaman pencereden çarşafı sarkıtıp güç bildiklerinize kaçabilir, yardım isteyebilirsiniz. Koğuş öyle bir yerdi ki, bu defa birbirimizi mahkûm ve mecburduk. Tüm beyaz atlı prensler, güvenli kollarıyla babalar, kocalar, sevgililer dışarıda kalmıştı. Ya birlikte batacak ve birbirimizi batıracak, ya da birlikte çıkacaktık.

Koğuş, öncelikle bir kapandı. Kısıtlanmış kalmıştık. Birbirimizle olmayı biz seçmemiştik. “Ceza” gibiydi birlikte kalmak zorunda olmak. Önce kaçmayı denedik. Kaçış yoktu. Sonra konuşmaya ve yaşamı üretmeye başladık. İlk insanın evrimi gibi, ses çıkardık, kelimeleri bulduk, dil kazandık. Diğer yandan bir yaşam kurduk kendimize. ‘Koğuş’ giderek Virginia Wolf’un “kendine ait bir oda”sına dönüşmeye başladı. Bize aitti, yalnızca bize. Hapiste de olsak, ilk defa kendimize aittik. Başkaları tarafından değil, kendimiz tarafından yönetiliyorduk. Başkalarının kararlarına değil kendi kararlarımıza uygun yaşıyorduk. Yönetim seçiyor, yarattığımız iktidar biçimlerini tartışıyor, kıyasıya eleştiriyor, kurup kurup bozuyorduk. İlk defa kendi kurduğumuz oyunun kahramanlarıydık. İktidar bazen başkalaştırıyordu seçtiklerimizi. Muhalefet ediyorduk kendimize, yargılıyorduk pratiklerimizi. Koğuş sonsuz, sınırsız bir laboratuvar oluyordu, inceliyorduk kendimizi. Anaerkil dönemden beri tarih önümüze seriliyor; tamamen dış etkilerden yalıtılmış ve kapatılmış olarak kendi içimizdeki tabakalaşmayı, sınıflaşma olasılıklarını, komünal yaşama imkânlarını büyüteç altına alıyor, kızılıyorduk, şaşırıyorduk, seviyorduk kendimizi. İlk kez belki de kapatılmış olmanın keyfini sürüyorduk.

İlk yılların korkuları, kaygıları, acemilikleri geçince koğuş renkli, yaşayan, nefes alıp veren bir kadın mekânı haline gelmeye başladı. Bizim izlerimizi taşıyan, bizim kadar ilginç, bizim kadar renkli, bizim kadar hareketli... Koğuşla, yaşadığımız yerle bağ kurmaya başladık giderek. Temizlik günlerinde bembeyaz köpüklü sularla yıkadık, akıttık gürül gürül deterjanlı suları merdivenlerden yemekhaneye. Kendimizi de koğuşu da temiz tuttuk. Merdiven altında özel konuşmalar yapılırdı mesela. Her köşesine ayrı bir ruh, işlev kazandırmıştık. Yatakhane ölmeden önce Serpil’in yattığı ranzanın önünden hep sessizce geçildi ve kimse yatmadı orada. O ranza adı konulmamış bir türbeydi, en güzelimiz orada yatardı, en güleç yüzümüz, hep en genç kalacak olanımız... Koğuş saçakaltımız oldu, sığı-

nağımız... Daima en kolay anlaşılacağımız yer. Birlikte susabileceğimiz, her zaman omzunda ağlayabileceğimiz bir başka kadını bulabileceğimiz, kendimizi artık izah etmek zorunda olmadığımız yer... Bazen düşününce dışarı çıkmaya korkardık. Dışarıda da bir saçakaltı var mıydı ki? Ya da yıllarca sürmüş bir ortak emeğin yarattığı o güvenli “oda”yı, dışarıda yeniden, sil baştan kurmaya mecalimiz, cesaretimiz olacak mıydı? Tahliyeciler “korkuyorum” derdi, teselli ederdik onları. Önceleri koğuştan, birbirimizden korkarken, ‘dışarı’dan korkmak, aslında “tek başıma bunları başarabilecek miyim, hepinizi, verdiğiniz gücü temsil edebilecek miyim?” demekti. Onca zorlu dönem, acı, yıpranma yaşadığımız koğuştan geriye ana şefkati kalmıştı. Koğuş koğuş değil, kadınlar topluluğuydu. Çimen’in bahar kokan saçları, Deniz’in güzelim kadife sesi, Zeynep’in klipleri, Rojbin’in avare mu voltaları, Nahide’nin utangaç gülüşü, Ceylan’ın projeleri, Melek’in şakaları, Fatma’nın yemekleri, Hakime’nin kocaman kahkahası... Koğuş bütün bunları... Koğuş denen dört duvarın içinde kendilerine ait bir yaşam kuran tüm o kadınlardı...

90 kuşağından kadınlar hapisaneyi dolu dolu yaşadılar. Birbirlerine kendilerinden öncekilerden daha fazla değer, dokunarak, kadına daha aç, kadını bulmaya daha kararlı... Kendilerini yönetme konusunda daha bilinçli, daha ısrarcı... Geline süreç, erkek koğuşunun gölgesinde ve yedeğinde değil, birebir güç olmaya aday bir aşamaya taşıdı kadınları. Kadın örgütlülüğünü yaratma konusunda, dışarıdaki mücadeleyle at başı giden bir var olma süreci yaşandı hapisanelerde. 90’lı yıllarda hapisanelerdeki kadın nüfusunun artması, kalabalık kadın koğuşlarının açılması, diğer yandan dışarıda yine 90’lı yıllarda belirginleşmeye başlayan kadın özgürlük mücadelesi, kadınların zorlu bir süreç içinde yoğun bir iç mücadeleyle kendi öz örgütlenmelerine kavuşmasını sağladı. Egemen erkek etkisini taşıyan ilk kadın yönetimlerinin ardından kendi tarzını oluşturmaya, kadın bilincinin kolektif örgütlenmesini yaratmaya doğru yol alındı. Hâlâ da bu uzun ve emek gerektiren yolu yürümekteyiz. Ancak şu açık; kadın, kendisi olabildiği sürece güzel, üretken ve özgür. 90’lar, kadının içeride ve dışarıda özgürleşme yılları olarak hafızalarımızda hep özel bir zaman dilimi olarak kalacak, pek çok ilkin coşkusu ve heyecanını taşımaya devam edecek bugünümüze.

90’ların Birikimi: Oradaydık!

2004 yılı sonlarında dışarıya çıktığımızda hayat bizi tuhaf bir noktaya getirmişti. Geçmişte bırakın dost olmayı, aynı masa etrafında bile oturamayacak farklı siyasi geleneklerden gelen arkadaşlar olarak deneyimlerimizi paylaşma ihtiyacı duyuyor, birbirimizi merak ediyor, hikâyelerimizin ve geçtiğimiz yolların yakınlığına şaşıyor, geçmişe ve sürece ilişkin hemen hemen aynı tespitleri yapıyorduk. Benzer sosyal kökenlerden geliyorduk,

benzer ailelerin çocuklarıydık, adı değişik olsa da benzer mahallelerin çocuklarıydık. A veya B örgütünde benzer maceraları yaşamış, benzer tanımlamaları yapmıştık. Geçmişte kesinlikle çok farklı, hatta karşıt olduğumuzu düşündüğümüz, üniversitelerde, mahallelerde kavgalar ettiğimiz farklı siyasi yapılardan arkadaşlarla aslında aynı hikayeyi yaşamıştık. Değer yargılarımız, eleştirilerimiz, hayattan beklentilerimiz, mücadele inadımız ortaktı. Bir araya geliyor, geceler boyu tartışıyor, birbirimize ne kadar benzediğimizi, tespitlerimizin ortaklığını görüp şaşırıyorduk.

Bu, aslında bireysel değil, toplumsal bir durumdu. 90'lı yıllarda yükselen toplumsal dalga bizi içine almış, o dalganın coşkusu ve dinamizmini kişilik ve yaşamlarımızda taşımış, dalga geri çekilirken de selden geriye kalan çakıl taşları gibi aynı yalnızlığı ve öfkeyi paylaşmıştık. Geçmişimiz, katılımlarımız, mücadele içinde yaşadıklarımız ne kadar benzerse, bugüne ilişkin tespitlerimiz, ihtiyaçlarımız ve beklentilerimiz de o kadar benzerdi. Geçmişte olduğu gibi bugün de ortak bir toplumsal durumu yaşıyorduk. "Bu, toplumsal bir durum" tespitine varanlarımız rahatlıyor, önünü daha rahat görüyor ve kendini geleceğin getireceklerine hazır durumda tutmaya çalışırken, diğerlerimiz geçmiş şahıslar nezdinde yargılıyor, bireysel ele alıyor, kendini tüketen bir öfkeyle resmin bütününe ne yazık ki göremiyorlardı. Kuşkusuz bu değerlendirmeleri, toplumsal mücadelenin içinde yer alma azmine ve enerjisine sahip olanlarımız için yapıyorum. Ununu eleyip eleğini asmış olanların böyle bir muhasebe içinde olamayacakları ya da olsalar bile bu muhasebeden yürüme kararı çıkarmadıkları da ayrı bir değerlendirme konusudur.

90'ların birikimi nereye gidecekti, gelecek kuşaklara nasıl aktarılacaktı, aktarılabilir miydi? 90 kuşağı kendisini içinden geçtiğimiz süreçte nasıl ve nerede ifade edecekti? Kendisini yenileyebilecek, var olan değer ve birikimini mücadeleye taşıyacak araçları yaratma sorumluluğunu alabilecek miydi? Yoksa beklenti içinde kalacak, oturup anılarımızı mı anlatacaktık? Bu sonuncusunu yapmaya, başta belirttiğim edep ve terbiye anlayışımız el vermezdi. Çünkü geçen zaman, ölen arkadaşlarımızın yasını ve verilen sözlerin üzerini örtmüş değildi. Geline aşamada değişik geleneklerden onca insan birbirimize yitirdiğimiz insanları anlatıp hâlâ birlikte ağlayabiliyorsak, geleceğe ve şimdiye ilişkin kafa yorabiliyorsak, henüz uslanmamışsak, gelecekte birlikte iş yapma iradesini göstereceğimiz de açıktı. Ortak, kolektif emeğimiz bir yerde ifadesini bulmalıydı. "Türkiye'nin dinamikleri değişti. İşçi sınıfının durumu ne, köylüler ne durumda, sürece gecekondulardan yükselen bir yoksul hareketi mi öncülük edecek?" derken, şehir patladı. Fabrikadan, tarladan, varoştan değil, İstanbul'un orta yerinde bir parktan, yani bir kamusal alandan en basit insani talepler yükselmeye başladı. Büyüdü, bütün şehri, bütün ülkeyi, bütün mağdurları içine alan yeni bir toplumsal dalgaya dönüştü. Kürt

halk hareketinin büyümesine tezat bir şekilde 2000’li yıllara gelindiğinde iyice sönmölenen, eski mevzilerine çekilen, daralan sol yeni bir toplumsal dalganın ön görölememiş yükselişiyile karşı karşıya kaldı.

Gezi hareketi üzerine söylenecek çok şey var. Bu yazı kapsamında söylenecekler ise şunlar; Gezi’de 90 kuşağı vardı. Çarşı da vardı, Red Hack de vardı. Öncölük etme iddiasıyla değil, deniz kokusunu içimize çekmek için derin bir nefes almak gibi, yağmurda iliklerine kadar sıvıslıklam ıslanmak gibi, ölenlerimizi, ülkeye hâlâ dönemeyenlerimizi, kaybettiklerimizi o barikatların arkasında ya da bir köşe başında ansızın buluvermek gibi, sadece ve sadece katılmak ve öğrenmek için oradaydık. Yükselen yeni toplumsal dalgaya canımızı, umutlarımızı ve geleceğimizi emanet etmek için, genç arkadaşlarla barikat kurmak için, “Bir taş da benim için...” diyen mahpus yoldaşlarımız için oradaydık. Varılacak yerin değil, yolun güzelliğine inanıyoruz hâlâ ve varılacak yerde değil, o yolu yürürken dönüşüleceğine...